

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2009

Kyselyt

Pekka Leimu

Polkuja etnologian menetelmiin
Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala(toim.)
Helsinki: Ethnos ry 2005
s. 77-88

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

www.helsinki.fi/opiskelijakirjasto
opiskelijakirjasto-info@helsinki.fi

Pirjo Korhakangas
Pia Olsson
Helena Ruotsala (toim.)

POLKUJA ETNOLOGIAN MENETELMIIN

ETHNOS RY • HELSINKI

ETHNOS-TOIMITE 11

Toimittajat: Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson, Helena Ruotsala

Teoksen julkaisemista ovat tukeneet Seurasaarisäätiön Emil ja Lempi Hietasen rahasto sekä Opetusministeriö. Kirjoittajat ovat luovuttaneet artikkelinsa palkkiotta julkaisun käyttöön.

Taitto: Tieteellisten seurain valtuuskunta

Kannen suunnittelu: Ville Korkiakangas

ISBN: 951-96345-4-1

ISSN: 0957-511X

Gummerus Oy, Saarijärvi 2005

KYSELYT

Pekka Leimu

Ei ole suinkaan yhdentekevää, valitaanko tutkimuksessa aineiston hankintamenetelmäksi haastattelu vai kysely. Molemmilla menetelmillä on omat hyvät ja huonot puolensa, kysymys onkin lähinnä siitä, kumpi menetelmä on tutkimuksen aiheen kannalta sopivampi. Kysely puoltaa paikkaansa silloin, kun halutaan kartoittaa jotain ilmiötä tai halutaan saada käyttöön hyvin laaja aineisto. Esimerkkinä viime aikoina kyselyaineistoon perustuvista opinnäytetöistä on Katja Mäkelän vuonna 2003 valmistunut pro gradu -tutkielma *Sienet suomalaisessa ruokataloudessa. Sienien asema, keruu ja käyttö 1800-luvun lopusta 2000-luvun alkuun*. Mäkelä käytti työssään vanhaan vuoden 1963 vastaajaverkoston perustunutta kyselyä, mutta halusi täydentää sitä uudemmalla aineistolla. Opinnäytteen tarkoitus oli selvittää sienien keräämisen ja käytön yleistymistä Suomessa. Mäkelä laati kyselyn, jota hän jakoi erilaisten ”välikäsiensä” avulla kautta koko Suomen. Kysely tuotti kohtalaisen runsaan aineiston, 49 vastausta, joissa kerrottiin kokemuksia sienien käytöstä ja sienestyksestä sekä suhtautumisesta sieniin. Haastattelemalla vastaavan laajuisen aineiston saaminen olisi ollut huomattavasti työläämpää ja kalliimpaa, toisaalta haastatteluaineisto olisi tarjonnut haastattelijalle mahdollisuudet täsmentää ja syventää kysymyksiä.

Selvitän tässä artikkelissa ensin kyselyiden historiaa Suomessa, jonka jälkeen käyn läpi kyselyjen toteuttamisvaihtoehtoja sekä vastaajaverkostoihin liittyviä kysymyksiä. Lopuksi tarkastelen kyselyaineistojen käyttöä tutkimuksessa.

Kenttäkeruun historiaa

Muistitiedon keruun voidaan katsoa alkaneen Suomessa 1666. Silloin perustettiin Ruotsiin Antikviteettikollegio. Se keräsi tietoja Suomenkin muinaismuistoista ja historiallisista paikoista, joihin liittyi tarinoita ja muistoja. Huomiota kiinnitettiin myös käsikirjoituksiin, asiakirjoihin ja kansanperinteeseen. Tietoja ei kuitenkaan vielä kerätty suoraan kansalta, vaan apuna käytettiin papistoa, jonka jäseniä veloitettiin keräämään tiedot oman seurakuntansa alueelta. Tämän määräyksen ansiosta on nykypäiviin asti säilynyt joukko pappien kirjoittamia paikalliskuvauksia, esimerkiksi vuonna 1777 *Åbo Tidningarissa* julkaistu Johan Cajanuksen ”Om Paldamo”, joka on kirjoitettu vuonna 1663 ja jota olen käyttänyt Paltamon liikenneoloja käsitellees-

sä pro gradu -tutkielmassani. (Cajanus 1777; Leimu 1976.) Tällaiset ovat tärkeitä lähteitä siksi, että ne olivat usein vanhimmat olemassa olevat kirjalliset tiedot kyseisiltä paikkakunnilta (Anttila 1972, 1–2).

Paikallistutkimuksen keskus maassamme oli kuitenkin 1700-luvulta alkaen Turun Akatemia, jossa ilmestyi joukko väitöskirjoja. Ne olivat lähinnä luonnontieteellisiä, mutta niissä oli myös tietoja eri alueiden historiasta ja muinaismuistoista. Eri tieteenalojen välinen raja ei tuolloin ollut mitenkään kovin tarkka, ja sitä paitsi opiskelijat joutuivat suorittamaan arvosanan kaikissa yliopistossa opetettavissa aineissa, mikä kyllä näkyy näissä väitöskirjoissa. Kuvauksen kohteena niissä oli joskus kokonainen maakunta, mutta usein myös yksi ainoa pitäjä. (Anttila 1972, 2.)

1800-luvun alkupuolella oli kuitenkin siirrytty runollisista ja romantisoiduista kuvauksista asiapohjaisiin paikalliskuvauksiin. Niitä laadittiin yliopistossa mutta vedottiin myös muuhun lukeneistoon. Kansanperinteen keruussa ja paikalliskuvauksen laadinnassa alkoi uusi ajanjakso kansallisromantiikan myötä, kun maahan perustettiin erilaisia järjestöjä ohjaamaan keruuta ja tukemaan kansankulttuurin tutkimusta. Nyt myös alettiin laajentaa keruuverkostoa käsittämään varsinainen kansa ilman välikäsinä toimivaa sivistyneistöä. Vuonna 1831 perustettiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS), joka toimi vuosikymmeniä yksin kansankulttuuria keräävien tutkijoiden ja harrastajien järjestönä. Nykyisin sen keruutoiminta on keskittynyt Kansanrunousarkistoon. SKS aloitti vuonna 1847 kansanperinteen joukkokeruuseen johtavan toiminnan. 1880-luvulla seura alkoi kasvattaa itselleen vakinaista tiedonantajaverkostoa, jolle lähetettiin ohjeita ja palkkioita. Kansatieteellistä keruuta seurassa harjoitti ylioppilasyhdistys Muurahaiset, jonka kyselyihin saapui vuosisadan vaihteeseen mennessä yli 320 vastausta. Nämä muodostavat pohjan SKS:n E-kokoelmalle (ethnographica). (Anttila 1972, 4–6.)

1870- ja 1880-luvut olivat kansanperinteen joukkokeruun historian kannalta tärkeitä vuosikymmeniä, sillä niistä alkaen tutkijat ovat kääntyneet laajan vastaajaverkoston puoleen aihepiireittäin laadittujen kyselyjen avulla. Vuonna 1870 aloitti toimintansa myös Suomen Muinaismuistoyhdistys (SMY), joka on antanut paikallistutkimukseen ja paikallistietoa käyttävään yleiseen tutkimustoimintaan huomattavan panoksen stipendiaattiansa välityksellä. Nämä kiertelivät keruumatkoillaan ympäri maata mainitusta vuodesta alkaen. Ruotsinkielisten tutkijoiden kansankulttuurin keruutoiminnasta on varhaisvaiheessa mainittava vuonna 1874 perustettu Svenska landsmålsföreningen i Finland, joka keräsi pääasiassa kansankieltä. Svenska Litteratursällskapet i Finland (SLS) taas on kerännyt kansankulttuuria vuodesta 1887, ja silläkin on ollut vuodesta 1937 oma keruuarkistonsa, Folkkultursarkivet. SKS:n suomenkielisellä puolella kansanperinteen ja kieliaineiden joukkokeruuta vapaaehtoista vastaajaverkostoa

käyttären tehostettiin huomattavasti myös 1920-luvulta lähtien. Sanakirjasäätiö perustettiin vuonna 1924 kansankielen sanakirjaan tarvittavan aineiston kerääjäksi. Se alkoi vuonna 1927 julkaista *Sanastaja*-nimistä lehteä. Säätiö ei ole kerännyt arkistoonsa ainoastaan kansankieltä, vaan varsinkin 1930-luvulla se pani toimeen myös huomattavia asiatiedusteluja, joiden avulla on saatu aineistoa esineellisen kansankulttuurin alalta. Kansanrunousarkisto toteutti ensimmäisen suurkeruunsa vuosina 1926–1927 kansanleikkien kokoamiseksi. 1920-luvun loppuvuodet merkitsivät myös ylioppilaiden koti-seututyölle uutta alkua. Tällöin nimittäin aloitettiin kotiseuduntutkimusretkien lähettäminen maakuntiin. (Anttila 1972, 6–7, 16–17.)

Nykyisin maassamme on useita kansankulttuuria tallentavia keruuarkistoja, jotka harjoittavat suureen vastaajakuntaan kohdistuvaa kyselytoimintaa. Niitä ovat jo mainittujen lisäksi mm. Museoviraston keruuarkisto, jonka keruutoiminta aiemmin tapahtui Seurasäätiön nimissä ja Kansallismuseon suojissa ja Etnologiska Institutionen vid Åbo Akademi, jonka kyselytoiminta on kaksikielistä. Helsingissä toimiva Työväen arkisto on myös pitkään harjoittanut tätä toimintaa. (Anttila 1972, 17.) Turun yliopiston Kulttuurien tutkimuksen laitoksella on erikseen kansatieteelliset (TYKL) sekä folkloristiikan ja uskontotieteen (TKU) kokoelmansa. Kansatieteessä säännöllistä kyselytoimintaa harjoitettiin ensin vuosina 1958–1960 yhdessä sosiologian oppiaineen kanssa ja sitten vuosina 1960–1979 yksin; nykyisin kyselyjä ei tehdä säännöllisesti vaan eri hankkeiden yhteydessä tarpeen vaatiessa eikä vakinaista vastaajaverkostoa enää ylläpidetä. (Talve 1984, 28–30.)

Kyselyn toteutuksen vaihtoehtoja

Tärkeintä kyselyä laadittaessa on muistaa, että siitä ei tehdä liian pitkää ja että kysymykset ovat selkeitä. Turhia kysymyksiä on siis vältettävä eli pitää kysyä sellaisia asioita, joista tutkimuksessa todella tarvitaan tietoa. Kyselyn aiheen tulisi olla sellainen, että se kiinnostaa vastaajia, muussa tapauksessa kysely voi epäonnistua. Kyselyjen laadinnassa ei ole eroja riippuen siitä, onko se tarkoitettu isommalle tai pienemmälle vastaajajoukolle, mutta yleensä pyritään saamaan mahdollisimman paljon vastaajia, sillä se ei vaadi enempää työtä kuin pienelle vastaajajoukolle tarkoitettu kysely. Kyselyn levitykseen palaan jäljempänä.

Esimerkkinä tiukasti strukturoidusta kyselytutkimuksesta voidaan pitää väitöskirjaani *Pennalismi ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä*. Sen lähteenä ollut kysely *Muistelmia sotilaskoulutuksesta* (TYKL tied. 45, 1972) oli 7-sivuinen kuivan asiallinen kysymyslista ilman kuvitusta. Kysymyksiä oli kaikkiaan 38 ja ne oli jaettu 17 eri alaotsikon alle. Keruukilpailu järjestettiin yhdessä Pääesikunnan tiedotusosaston

kanssa. Olin laatinut kokoukseen oman ehdotukseni kyselystä, ja pääesikunnan edustajat olivat sitä mieltä, että kysely on aivan liian pitkä ja yksityiskohtainen. Sainoin olevani samaa mieltä ja kysyin, mitä jätettäisiin pois. Tähän he eivät osanneet ehdottaa mitään, sen sijaan heillä oli muutama kysymys vielä lisättäväksi listaan, joten siitä tuli lopulta vielä pitempi kuin olin alun perin suunnitellut.

Kyselystä tuli suuri menestys ja sitä painettiin ja jaettiin kentälle eri kanavien kautta kaikkiaan 21 000 kpl. Kysely ilmeisesti olikin liian pitkä ja raskas useimmille potentiaalisille vastaajille, sillä vastauksia tuli vain 668. Toisaalta aineisto oli erittäin korkeatasoista. Ne, jotka lopultakin kaikesta huolimatta ryhtyivät vastaamaan, tekivät perusteellista työtä. Tosin laivaston osuus vastauksissa oli niukka, mikä ehkä johtui siitä, että kysely painettiin vain suomeksi – monet laivaston upseereistahan ovat ruotsinkielisiä. Muilta osin aineisto oli suhteellisen kattava, kaikki itsenäisyytemme vuosikymmenet ja aselajit sekä lähes kaikki varuskuntapaikkakunnat ja joukko-osastot olivat edustettuina. Lisäksi on todettava, että aineiston käyttö oli helppoa, sillä vastaajat olivat yleensä noudattaneet tiukasti laadittua ja numeroitua kysymyslistaa. Kun etsin siitä väitöskirjaani varten kuvauksia pennalismista, minun tarvitsi vain lukea tietyistä kohdista kirjoituksia vastaukset tiettyihin kysymyksiin, jotka löytyivät helposti, eli ei ollut tarpeen lukea läpi kaikkia vastauksia alusta loppuun, yhteensä 30 000 sivua. Pennalismista tässä kyselyssä tosin oli kysely kahdesakin kohtaa, jotka molemmat jouduin käymään läpi joka vastauksen osalta. Tämä johtui siitä, että vielä kyselyä laatiessani en ollut ajatellut tehdä tutkimusta pennalismista, vaan aihe ikään kuin nousi esiin aineistosta vasta, kun se oli koossa. Jos olisin tiennyt aiheeni kyselyä laatiessani, olisin kysynyt asiaa vain yhdessä kohtaa, jolloin aineiston käyttäminen olisi ollut vielä puolet helpompaa. Tästäkin näkyy, että mitä pitemmällä tutkimussuunnitelma on, sitä helpompi on laatia sitä varten kysely tai haastattelurunko ja sitä tarkoituksenmukaisempaa aineistoa silloin kertyy.

Äärimmäisenä vastakohtana edelliselle voidaan pitää suunnittelemani ja v. 1990 laitoksemme ja Suomalaisen saunan tutkimussäätiön kanssa yhteistyössä toteutettua kyselyä *Miten minut opetettiin saunomaan*. Tässä kyselyssä vastaajille annettiin vain edellä mainittu aihe ja pyydettiin kirjoittamaan siitä vapaasti, siis mitään kysymyslistaa ei ollut. Tosin kyllä kysyttiin vastaajien taustatietoja, jotka on tarpeen selvittää aina ja kaikissa kyselyissä: nimi, syntymäaika ja -paikka, kotipaikka, perhe-tausta, koulutus ja ammatti ym. Tällaiset tiedot ovat tutkimuksen tekijälle välttämättömiä, muuten hän ei tiedä, mitä ikäpolvea, sukupuolta, yhteiskuntaluokkaa tai aluetta vastaaja edustaa. Toisin kuin edellä esitetty sotilaskysely, tämä kyselylehti-nen oli tyylikkäästi kuvitettu Suomen Sauna-Seurasta saaduin István Ráczin valokuvien lapsista saunomassa. Kyselystä oli myös ruotsinkielinen versio.

Tästäkin kyselystä tuli menestys, ja kokoon saatiin peräti 1040 vastausta, siis määrä oli lähes kaksinkertainen sotilaskyselyyn verrattuna. Laatu oli kuitenkin hyvin kirjava, ja myös aivan lyhyitä vastauksia oli paljon joukossa – toki myös laadukkaita ja pitkiä. Kokonaissivumäärä ei kuitenkaan noussut lähellekään sotilaskyselyn sivumäärää, vaikka tulos senkin suhteen oli kohtuullisen hyvä. Ruotsinkielisiä vastaajia oli hyvin vähän, mikä vain kertoo, että sauna ei heille ole yhtä tärkeä asia ja kansallinen symboli kuin suomenkielisille. Sen sijaan ikä-, sukupuoli- ja alueellinen jakautuma olivat hyvät. Tämän aineiston käyttö oli kuitenkin huomattavasti hankalampaa kuin sotilaskyselyyn, koska sitä ei ollut strukturoitu. Tätä käytettäessä oli luettava läpi kaikki vastaukset alusta loppuun eikä koskaan tiennyt, mitä seuraavalla sivulla oli tulossa. Tosin vapaamuotoisella kysymyksellä oli etunsakin, vastauksissa käsiteltiin joskus myös asioita, joita ei olisi osattu kysyäkään. Aineistoa käyttäen olen kirjoittanut saunan suomalaisuutta käsittelevän artikkelin Yhdysvalloissa julkaistuu teokseen *Water, Leisure, Culture* (Leimu 2002) ja toisen artikkelin uuteen *Suomen Kulttuurihistorian IV osaan* (Leimu 2004). Aineistosta on myös tehty monia opinnäytetöitä, kuten sotilasmuistelma-aineistostakin.

Esimerkkinä kvalitatiiviseen tutkimukseen tarkoitettua kyselylomakkeesta ja samalla kyselystä, joka sijoittuu kahden edellä esitetyn äärimmäisen esimerkin väliin, voidaan ottaa kysely, jota on käytetty kanadalaisen L. M. Edelswardin suomalaisesta saunaa koskevassa tutkimuksessa. Siinä on eri kysymysten kohdalla runsaasti tilaa, jonka vastaaja sai täyttää omin sanoin, on vaihtoehtoja, joista vastaajan piti valita, on väittämiä, jotka vastaajan piti panna tärkeysjärjestykseen, on kuva, josta vastaajaa pyydetään kirjoittamaan tarina jne. (Edelsward 1991, 212–223.) Kysely toteutettiin suomeksi ja englanniksi ja levitettiin Lappeenrannan teknisen korkeakoulun englannin kielen opettajana toimineen tekijän tuttavapiiriin ja edelleen näiden tuttaville ja tuttavan tuttaville jne. Tätä tapaa kutsutaan ”lumipallomenetelmäksi”. Levitystavasta johtuen vastaajien enemmistö oli Helsingin ja Lappeenrannan seudulta, mutta tämä ei varmaankaan mitenkään vääristänyt tutkimustuloksia, sillä saunakulttuuriltaan (suomenkielinen) Suomi on suhteellisen homogeeninen. Joka tapauksessa keruu toteutettiin selvästi kvalitatiivista menetelmää noudattaen eli vastajaksi valikoituminen oli sattumanvaraista. (Edelsward 1991, 237–243.) Edelswardin saunatutkimus on selvästi kvalitatiivinen, ja hauska tekijä onkin joka luvun jälkeen koonnut vastauksista lainauksia ko. luvussa käsitellyistä asioista otsikon ”Finnish voices” alle. (Edelsward 1991, 40–47, 77–80, 117–128, 200–206.) Suomalaisesta käytännöstä poiketen kirjan lähdeluettelossa ei mainita, missä primaariaineistoa säilytetään, joten ilmeisesti se on tekijän hallussa tai tuhottu ja siten kontrollin ja jatkokäytön ulottumattomissa.

Postikyselyjä säännöllisesti järjestävät laitokset toimivat aina niin, etteivät vastaajat joudu maksamaan vastaamisesta aiheutuvia kuluja. Kyselyn julkistamisen yhteydessä tiedotetaan, mistä kyselyä saa tilata, ja tilaajalle lähetetään kyselyn mukana sopiva määrä vastauspaperia ja palautuskirjekuori, jossa on valmiina palautusosoite ja postimerkin paikalla tieto, että vastaanottaja maksaa postimaksun. Palauttamisesta tehdään nykyisin aina sopimus postin kanssa, joka kerää vastaukset, toimittaa ne laitokselle niputettuna ja laskuttaa postikulut. Pyydettyessä vastaajalle toimitetaan lisää paperia ja vastauskuoria. Tällaisesta menettelystä on myös se hyöty, että aineisto saadaan yhdenmukaisille A5-kokoisille arkeille kirjoitettuna, ja se on helposti tallennettavissa arkistolaatikoihin. Näin toteutettiin laitoksellamme mm. edellä mainittu kysely *Muistelmia sotilaskoulutuksesta (1972)*. *Miten minut opetettiin saunomaan* -kyselyä toteutettaessa (1990) laitoksellamme ei enää ollut vakituista postikyselytoimintaa eikä siten myöskään omaa arkistopaperia vastaajille lähetettäväksi, valmiit vastauskuoret sen sijaan painettiin erityisesti tätä tarkoitusta varten. Niinpä vastaajat käyttivät omaa paperiaan ja aineisto onkin pääosin A4-kokoisille arkeille kirjoitettua, joten arkistoinnissa jouduttiin turvautumaan erikoisjärjestelyyn. Nykyisin kysely on mahdollista toteuttaa myös sähköpostitse tai jopa Internetin kautta, jolloin kyselyn lähetys- ja vastaanottokulut ovat aivan minimaaliset, mutta tällöin vastaajiksi luonnollisesti valikoituu vain sellaisia, joilla on käytössä tarvittavat laitteet. Tämä on tutkijan syytä tiedostaa. Periaatteessa on aivan samantekevää saadaanko vastaukset postitse paperilla vai sähköisessä muodossa. Anna-Kaisa Sjölund teki äskettäin Suomen saksalaisten sopeutumista koskevaa pro gradu -työtään varten kyselyn osin postitse, osin Internetin avulla ja täydennyskyselyn sähköpostitse (2003). Vastaajat löytyivät rekisteröityjen saksalais-suomalaisten yhdistysten jäsenluetteloista. Näihin järjestöihin kuulumattomat Suomen saksalaiset jäivät tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka heidätkin olisi ollut mahdollista löytää väestörekisterin avulla. Tämä olisi tullut niin kalliiksi, ettei siihen ollut mahdollisuutta.

Antamatta tämän yksityiskohtaisempia ohjeita kyselyjä suunnitteleville tai teoretisoimalla aihetta totean lopuksi, että heidän kannattaa ehdottomasti tutustua aikaisemmin laadittuihin kyselyin, joita on runsain mitoin tarjolla kaikissa kenttäkeruuta harjoittavissa arkistoissa. Kyselyn laatiminen on varsin konkreettista työtä, jossa järjen käyttöä on syytä olla unohtamatta. Silti lopputulos on aina jossain määrin arvoitus ja myös onnesta riippuvainen. Tutustumisen arvoisia ovat ehdottomasti myös useat kenttätöoppaat, erityisesti ruotsalaisten Bo G. Nilssonin, Dan Waldefoltin ja Christina Westergrenin (2003) toimittama *Frågelist och berättarglädje* -teos.

Vastaajaverkosto

Kun kysely on suunniteltu, siihen tarvitaan myös vastaajia. Tässä yhteydessä puhutaan vastaajaverkostosta. Näitä on kahta lajia: vakituksia ja tilapäisiä. Monet vakituisesti keruuta harjoittavat laitokset ylläpitävät vapaaehtoista vastaajaverkostoa, kuten edellä on todettu.

Olipa kysymys vakituisesta tai tilapäisestä vastaajaverkostosta, keruut toteutetaan yleensä kilpailun muodossa vastaajien kannustamiseksi. Tällöin tarvitaan yleensä palkintoja, mikä aiheuttaa jonkin verran kustannuksia. Yleensä on ollut tapana palkita muutama parhaista vastauksista kohtuullisin rahapalkinnoin ja sitten jonkin verran isompi joukko esimerkiksi kirjapalkinnoin tai jakamalla muuta tavaraa mahdollisesta yhteistyökumppanista riippuen. Aiheen kiinnostavuus ja se, että potentiaalisella vastaajalla on omakohtaista kerrottavaa asiasta onkin tärkeämpi kannustin osallistumaan kuin houkuttelevat palkinnot.

Keruuta harjoittavan arkiston kannalta tärkeää ei ole saada kokoon joitakin erinomaisten hyviä kilpailuvastauksia, vaan mahdollisimman tasaisesti tietoa eri puolilta maata ja eri sukupolvilta tai sukupuolilta keruun aiheesta tietysti riippuen. Sotilas- ja merisotilaskyselyssä (ks. jäljempänä) ei esimerkiksi pyritty saamaan vastauksia naisilta. Tärkeää aineiston luotettavuuden kannalta on myös, että vastaajat kertovat omakohtaisesti kokemiaan eivätkä muilta kuulemiaan asioita. Tietysti vastaajat voivat edelleen haastatella muita ja perustaa vastauksensa tällaiseen aineistoon, näin tapahtui mm. sotilasmuistelmien keruussa, jossa eräät naisvastaajat haastattelivat entisiä varusmiehiä. Tällöin on tärkeää, että haastatelluista saadaan samat henkilö- ja taustatiedot kuin vastaajistakin ja että tekstistä selviää aina kenen antamista tiedoista kulloinkin on kyse.

Jos keruuta harjoittavalla laitoksella on vakituinen vastaajaverkosto, se vaatii jatkuvaa huomiota ja hoitoa. Kaikista vastauslähetyksistä pitää lähettää vastaajalle kiitoskortti, joka samalla on ilmoitus lähetyksen tulosta perille, ja tämä koskee myös tilapäistä vastaajaverkostoa, josta jäljempänä enemmän. Hyvässä vakituisessa vastaajaverkostossa on myös paljon ahkeria ja uskollisia vastaajia, heitäkin on muistettava. Näin varmistetaan, että he pysyvät verkostossa jatkossakin. Nämä jäsenet ovat yleensä iäkkäitä ihmisiä, joten luonnollista poistumaa on koko ajan. Siksi verkostoa on pyrittävä kartuttamaan ja houkuttelemaan uusia jäseniä siihen jokaisen keruukilpailun julkistamisen yhteydessä.

Opiskelijan, jatko-opiskelijan tai yleensä tutkijan, joka haluaa toteuttaa aineiston keruun tutkimukseensa postikyselynä, kannattaa usein tarjota kyselynsä aiheita jollekin laitokselle, jolla on vakituinen vastaajaverkosto ja jatkuvaa keruuta kilpakyseleiden muodossa. Esimerkiksi Tapio Laaksonen, joka teki pro gradu -tutkielman

sa yhteissaunomisesta Suomessa (1994), käytti primaariaineistonaan edellä mainitua saunakyselyämme mutta teki myös lisäkysymyssarjan nimenomaan yhteissaunomisesta. Se julkaistiin Seurasaarisäätiön kyselylehtisessä eli Laaksonen sai käyttää tässä Museoviraston vastaajaverkostoa, ja tulos olikin erinomainen. Valmiin vastaajaverkoston käytön edellytyksenä kuitenkin on, että se on jäsenistöltään sopiva tutkimuksen aihepiirin kannalta. Esimerkiksi omalla laitoksellamme oli vakituinen vastaajaverkosto vuonna 1972, jolloin sotilasmuistelmakysely toteutettiin. Verkostomme ei kuitenkaan ollut tarkoitukseen sopiva, sillä sen enemmistö oli naisia ja kaikki sen jäsenet olivat suhteellisen iäkkäitä. Tähän kyselyyn tarvittiin kuitenkin vastaajiksi kaikenikäisiä miehiä, myös aivan nuoria parhaillaan varusmiespalveluksessa olevia. Niinpä päätimmekin käyttää vain tätä tarkoitusta varten muodostettavaa tilapäistä vastaajaverkostoa.

Tilapäinen vastaajaverkosto muodostetaan tiedottamalla tehokkaasti alkavasta muistitiedon keruukilpailusta mahdollisimman monissa eri tiedotusvälineissä. Näin toki tehdään myös, kun vakituista vastaajaverkostoa ylläpitävä laitos järjestää uuden keruukilpailun, näinhän se samalla kartuttaa vastaajaverkostoaan ja korvaa luonnollisen poistuman. Tilapäistä vastaajaverkostoa koottaessa olisi hyvä olla tarjolla jotain tavallisesta poikkeavaa, ainakin aiheen pitäisi olla erinomaisen kiinnostava ja ehkä palkintojenkin tavanomaista houkuttelevampia. Juuri näin oli asia sotilasmuistelmien keruun aikana ja tulos olikin sen mukainen. Niistä ajoista mediailmasto on kuitenkin huomattavasti muuttunut. Kysely *Muistelmia sotilaskoulutuksesta* julkistettiin vuonna 1972 näyttävästi valtakunnallisissa ja maakunnallisissa lehdistä. Sen sijaan vuonna 1990 eivät vastaavat lehdet julkaisseet lainkaan tiedotetta kyselystä *Miten minut opetettiin saunomaan*. Tehokkain kanava tämän kyselyn julkistamiseen olivat paikallisradiot, joita ei edes ollut 1970-luvulla. Sitä paitsi jokaiselle paikallisradiolle ei erikseen tarvitse lähettää tiedotetta, vaan se menee niille keskitysti Suomen Tietotoimiston (STT) kautta.

Edellisen kaltainen suurisuuntainen operaatio ei ole tarpeen, jos potentiaalinen vastaajaverkko on rajoitettu ja tiedossa ovat vastaajien yhteystiedot. Näin oli Antti Vuojolaisen vuonna 2000 suunnitteleman *Merisotilaskyselyn* osalta. Se lähetettiin meriupseerien järjestöjen jäsenluetteloiden perusteella näiden jäsenille ja siitä tiedotettiin heidän lehdessään. Myös Merisotakouluun kyselyä jaettiin, mutta sieltä ei merikadeteilta saatu yhtään vastausta, joten ilmeisesti koulun johto oli kieltänyt vastaamasta. Joissakin tapauksissa taas molempien keinojen käyttö on paikallaan. Antti Vuojolainen teki edellä mainitusta aineistosta merisotilaiden initiaatiota käsittelevän pro gradu -työnsä (2001). Mainittakoon, että tämä aineisto paikkasi edellä mainittua sotilasmuistelmien keruun vastausten laivastoa koskevaa aukkoa ja tehty tut-

kielma vastaavasti väitöskirjani sisällön suhteellisen vähäistä laivaston osuutta. Kysely *Muistelmia sotilaskoulutuksesta* julkistettiin kyllä edellä kuvatulla tavalla lehdistössä, mutta sitä jaettiin myös varuskuntiin sekä erilaisiin maanpuolustusjärjestöihin tai niitä lähellä oleviin organisaatioihin, kuten esimerkiksi Sotainvalidiliittoon. Tuolloin 1970-luvun alussa ilmestyi myös Maanpuolustuksen tuki r.y:n julkaisema lehti *Suomalainen*, jota jaettiin joka kotiin ilmaisjakeluna. Tähän saatiin koko sivun värikuvalla varustettu tiedote keruukilpailusta, joten periaatteessa koko Suomen kansa sai tiedon asiasta.

Toinen mahdollisuus, jos ei pyritä suuriin vastaajamääriin, on julkaista tutkimusta varten teemakirjoituspyyntö tutkimusaiheen kannalta olennaisen lehden palstoilla, esimerkiksi yleisönosastossa. Tällöin potentiaaliset vastaajat valikoituvat kyseisen lehden tavalla tai toisella rajallisesta lukijakunnasta. Juuri näin ovat menetelleet monet kansatieteen graduntekijät ja jatko-opiskelijat. Tutkimuksen aiheesta ja tutkimusongelmasta aina riippuu, minkälaiseen vastaajaverkkoon on syytä pyrkiä. Joskus tärkeä on vastaajien ikä-, joskus sukupuoli-, joskus alueellinen tai ammatillinen jakautuma, joskus nämä kaikki ja joskus taas näillä millään ei ole merkitystä. Tällaiset seikat pitää tietysti ottaa huomioon kyselyä suunniteltaessa ja potentiaalista vastaajakuntaa haarukoitaessa.

Kyselyä suunniteltaessa on myös syytä miettiä, mikä olisi sopivin ajankohta sen toteuttamiseen. Esimerkiksi maanviljelijöiltä ei kannata yrittää saada vastauksia kevätkiireiden aikaan tai veneilijöiltä purjehduskaudella. Kummallakin on vuoden mittaan rauhallisempia aikoja, jolloin aikaa vastaamiseen kyllä on. Aikaa ei myöskään pidä antaa liian vähän eikä liian paljon, sillä edellisessä tapauksessa vastaaja ei ehdi mukaan ja jälkimmäisessä vastaaminen saattaa unohtua. Yleensä pari, kolme kuukautta on sopiva aika riippuen kyselyn pituudesta ja aiheen vaikeudesta.

Kyselyaineiston käyttö tutkimuksessa

Olipa kysely tehty jonkun arkistoa ylläpitävän laitoksen toimesta tai avustuksella taikka ilman, on aineiston tallentaminen johonkin arkistoon suositeltavaa tutkimuksen valmistuttua. Jos sen sijaan tutkimuksen lähdeluettelossa vain ilmoitetaan, että aineisto on tekijän hallussa, voi lukijassa herätä epäily, mahtaako siellä aineistossa olla kaikkea sitä, mihin tutkimuksessa viitataan. Ainakaan opinnäytetyön tarkastajilla eikä muilla tutkijoilla ole tässä tapauksessa mahdollisuutta päästä käsiksi alkuperäisiin lähteisiin. Lisäksi yksityisen hallussa oleva aineisto on aina vaarassa hukkuu tai tuhoutua. Mutta olipa tutkija kuinka huolellinen tahansa, hyvin pitkän ajan kuluessa paperin happamuus ja värien haalistuminen tuhoavat aineiston

Professori Ilmar Talve tutkii kortistoa kansatieteen kokoelmahuoneessa 1970-luvulla. Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, TYKL-arkisto, Turun yliopisto. TYKL/vk/34712.

käyttökelvottomaksi. Moderneissa keruuarkeistoissa tämä torjutaan digitoimalla aineistot sähköiseen muotoon, jolloin ne periaatteessa säilyvät ikuisesti, kunhan huolehditaan siitä, että tekniikan kehittyessä myös aineistot muunnetaan uuden tekniikan edellyttämään muotoon, kuten tarkoitus on. Mikäli aineisto sisältää arkaluontoista tietoa, ei tämä kuitenkaan oikeuta tutkijaa aineiston hallussa pitämiseen, sillä tutkija voi luovuttaessaan aineiston arkistoon määrätä sille käyttörajoituksia. Aineisto voidaan määrätä käyttökieltoon tietyksi ajaksi, esimerkiksi 20 vuodeksi, 40 vuodeksi tai vaikkapa niin, että se avautuu 10 vuoden kuluttua kerääjän kuoleman jälkeen. Mahdollisuuksia on tarpeesta riippuen rajattomasti. Periaatteessa jokin aineisto voitaisiin määrätä jopa ikuisen käyttökieltoon, mutta on tietysti kyseenalaista, mitä hyötyä on aineistosta, jota kukaan ei koskaan saa edes nähdä, ja mikä voisi olla näin arkaluontoista aineistoa?

Toisaalta vastaajien intymiteettisuoja edellyttää, ettei myöskään heidän nimiään mainita tutkimuksissa, ellei tätä ole vastaajilta erikseen kysytty tai saatu siihen kirjallista lupaa. Siksi on tavanomaista, että vastaajille annetaan jokin koodi ja arkistoon, johon aineisto on talletettu, talletetaan myös tämän koodin avain, jotta tutkijoilla on mahdollista päästä käsiinsä alkuperäisiin lähteisiin.

Tutkimusetiikkaa käsitellään toisaalla tässä kirjassa, joten tyydyn tällä kohden toteamaan vain lyhyesti, että kyselyaineistoa ei koskaan saa käyttää niin, että se vahingoittaa informantteja. Jokaisella keruuarkistolla on lisäksi omat sääntönsä ja eettiset ohjeensa, jotka tosin eivät juurikaan poikkea toisistaan. Näihin kuuluu yleensä myös maininta, että tutkijan on luovutettava ilmaiseksi yksi kappale tutkimustaan arkistolle, jonka aineistoa hän on käyttänyt. Yleensä tämä tulkitaan niin, että tällä tarkoitetaan julkaistuja tutkimuksia, ei käsikirjoituksia, jollaisia esimerkiksi pro gradu -tutkielmat ovat.

Kun tutkimuksen empiirinen aineisto on kyselyvastauksia, on tapana julkaista käytetty kysely tai käytetyt kyselyt tutkimuksen liitteenä. Omassa väitöskirjassani näin ei ole tehty painatuskulujen vähentämiseksi ja koska käytin pitkästä kyselystä vain vastaukset pariin kysymykseen (Leimu 1985). Saunaa koskevissa artikkeleissani en myöskään julkaissut varsinaista kyselyä, mutta itse artikkelin tekstissä selitin, ettei varsinaisia kysymyksiä ollutkaan, vaan kirjoittajille esitettiin vain yksi kysymys: miten minut opetettiin saunomaan (Leimu 2002; Leimu 2004). Toisaalta suomen- ja ruotsinkielisten kyselyjen julkaiseminen olisi ollut turhaa edellisessä myös siksi, että artikkeli julkaistiin englanniksi ja oli tarkoitettu englanninkieliselle lukijakunnalle. Nämä kaikki kolme olivat siis poikkeustapauksia. Sen sijaan L.M. Edelward esimerkiksi on julkaissut käyttämänsä kyselylomakkeen sekä suomeksi että englanniksi englanninkielisessä kirjassaan (1991, 212–225).

Kun tutkimuksen tekijä on suunnitellut jonkin keruuarkiston kyselyn tai saanut tutkimustaan varten sarjan kysymyksiään sisällytetyksi kyseisen arkiston kyselyyn, hänellä on yleisen käytännön mukaan yksinoikeus näin saatuun vastausaineistoon viiden vuoden ajan. Kun tutkimus on tämän viiden vuoden aikana alkanut ja etenee, hänellä säilyy tämä oikeus niin kauan kuin tutkimus on kesken. Mutta jos tutkimusta ei ensimmäisen viiden vuoden aikana ole edes aloitettu, on yksinoikeuden jatkamisesta neuvoteltava arkiston johdon kanssa. Jos tutkimuksen alun viivästymisellä on ymmärrettävät syynsä, tekijällä on selvät suunnitelmat tutkimuksen tekemiseksi, on yksinoikeutta syytä jatkaa. Jos tällaisia suunnitelmia ei ole, tutkijan on syytä luovuttaa aineisto tarjottavaksi muille, jotta se ei jäisi käyttämättä. Tällaiset asiat ovat tietysti aina järjestely- ja neuvottelukysymyksiä.

Vielä parisen vuosikymmentä sitten lähes yksinomaan kansatiede ja folkloristiikka käyttivät hyväkseen kyselytutkimuksen ja haastattelemalla koottuja aineistoja monien muiden tieteiden pitäessä näitä epäluotettavina lähteinä, mitä ne eivät lähdekritiikkiä käyttäen suinkaan ole. Nykyisin sen sijaan monet historia- ja yhteiskuntatieteiden piiriin kuuluvat ja eräät muutkin, jopa luonnontieteet, käyttävät vastaavanlaisia aineistoja. Toisin kuin kansatiede ja folkloristiikka ne eivät kuitenkaan

yleensä kerää aineistoja systemaattisesti keruuarkistoihin, ja usein näissä aineisto jää tekijän haltuun tai jopa hävitetään tutkimuksen valmistuttua. Nykyinen lainsäädäntö asettaakin korkeat vaatimukset keruuarkistotoiminnalle, mutta kansatieteilijöillä ja folkloristeilla on kyllä perinteisesti valmiudet ja tietotaito tähän toimintaan samoin kuin varsin vakiintunut eettinen normisto.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Kulttuurien tutkimuksen laitoksen arkistot, TYKL-arkisto, Turun yliopisto

Kyselyt

Merisotilaskysely, Turun yliopisto, Kansatiede, kysely B 34 (2000).

Miten minut opetettiin saunomaan, Hur fick jag lära mig att bada bastu. Turun yliopisto, Kansatiede, kysely 58 (1990).

Muistelmia sotilaskoulutuksesta. Turun yliopisto, Kansatieteen laitos, Tiedusteluja kansankulttuurin alalta N:o 45 lokakuussa 1972.

Käsikirjoitukset

Laaksonen, Tapio 1994. *Yhteissaunominen Suomessa*. Pro gradu -tutkielma, TYKL 1909.

Mäkelä, Katja 2003. *Sienet suomalaisessa ruokataloudessa. Sienien asema, keruu ja käyttö 1800-luvun lopusta 2000-luvun alkuun*. Pro gradu -tutkielma, TYKL 2400.

Sjölund, Anna-Kaisa 2003. *Saksalaisten sopeutuminen suomalaiseen kulttuuriin asumisen, perhe- ja vuotuisjuhlien sekä ruoan valossa*. Pro gradu -tutkielma, TYKL 2343.

Vuojolainen, Antti 2001. *Neptunuksen soturit. Suomalaisten merisotilaiden initiaatiotavoista*. Pro gradu -tutkielma, TYKL 2226.

Painetut lähteet

Anttila, Veikko 1972. *Kansankulttuurin keruun ja tutkimuksen vaiheita Suomessa*. Turun yliopiston kansatieteen laitos, monisteita 2, 3. uusittu p. Turku: Turun yliopisto, kansatieteen laitos.

Cajanus, Johan 1777. *Om Paldamo. – Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo 1777*: 16–18.

Edelsward, L[isa-] M[arlene] 1991. *Sauna as Symbol. Society and culture in Finland*. American University Studies. Series XI. Anthropology and Sociology Vol. 53. New York: Peter Lang.

Leimu, Pekka 1976. *Liikennereitit ja niiden käyttö Paltamossa 1800–1970*. Turun yliopiston kansatieteen laitos, monisteita 11. Turku: Turun yliopisto, kansatieteen laitos.

Leimu, Pekka 1985. *Pennalismä ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä*. Kansatieteellinen Arkisto 33. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Leimu, Pekka 2002. *The Finnish Sauna and Its Finnishness*. – Susan C. Anderson & Bruce Tabb (eds.) *Water, Leisure, Culture. European Historical Perspectives*, 71–83. Oxford: Berg.

Leimu, Pekka 2004. *Kansainvälinen suomalainen sauna*. – Kirsi Saarikangas, Pasi Mäenpää, Minna Sarantola-Weiss (toim.) *Suomen kulttuurihistoria 4. Koti, kylä, kaupunki*, 373–379. Helsinki: Tammi.

Nilsson, Bo G., Waldefolt, Dan & Westergren, Christina 2003. *Frågelist och berättarglädje. Om frågelistor och folklig genre*. Stockholm: Nordiska Museet.

Talve, Ilmar 1984. *Turun yliopiston kansatieteen laitos 1958–1983*. Scripta Ethnologica 34, Turku: [Turun yliopisto].